การสร้างสรรค์กระบวนท่ารบในการแสดงละครรำเรื่องกาตยานี

THE CREATION OF THE BATTLE DANCE CHOREOGRAPHY IN THE KATAYANI DANCE DRAMA

กฤษณะ สายสุนีย์*, เสาวณิต วิงวอน, และศุภชัย จันทร์สุวรรณ์*****

KRITSANA SAISUNEE, SAUVANIT VINGVORN, AND SUPACHAI CHANSUWAN

(Received: January 3, 2023; Revised: February 2, 2023; Accepted: March 15, 2023)

บทคัดย่อ

บทความสร้างสรรค์เรื่อง “การสร้างสรรค์กระบวนท่ารบในการแสดงละครรำเรื่องกาตยานี” มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสรรค์กระบวนท่ารบที่ใช้ในการแสดงละครรำเรื่องกาตยานี โดยทำการศึกษาเอกสาร รวบรวม การสังเกต การสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูล และดำเนินการสร้างสรรค์ตามขั้นตอน โดยคำนึงถึงการจัดวางองค์ประกอบของการแสดงตามหลักทัศนศิลป์ และปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิ จากนั้นนำข้อมูลดังกล่าวมาสร้างสรรค์กระบวนท่ารบซึ่งประกอบด้วยท่าใช้อาวุธและท่าขึ้นลอย ตามเนื้อหาในเรื่องพระอุมาปางปราบมหิงษาสูร เนื้อเรื่องแบ่งออกเป็น 3 องก์ ได้แก่ องก์ที่ 1 อสูรอหังการ์ องก์ที่ 2 พระอุมาอวตาร และองก์ที่ 3 สังหารอสุรา

ผลการสร้างสรรค์พบว่า การสร้างสรรค์กระบวนท่ารบและท่าขึ้นลอยในละครรำเรื่องนี้มีในการแสดง 2 องก์ ได้แก่ 1) องก์ที่ 1 การต่อสู้กันระหว่างพระอินทร์กับมหิงษาสูร

* สาขาวิชานาฏศิลป์ศึกษา วิทยาลัยนาฏศิลปนครศรีธรรมราช สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
Department of Drama Education, NaKhon Si Thammarat College of Dramatic Arts, Bunditpatanasilpa Institute

** ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
Department of Literature, Faculty of Humanities, Kasetsart University

*** ศิลปินแห่งชาติ และผู้ทรงคุณวุฒิสาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
National Artist And Senior Expert of Department of Thai Performing Arts, Faculty of Music and Drama, Bunditpatanasilpa Institute

ออกแบบท่าขึ้นลอยให้พระอินทร์ขึ้นไปยืนอยู่ด้านหลังของมหิงษาสูร ส่วนมหิงษาสูรนั่งตั้งเข่าลงกับพื้น และ 2) องก์ที่ 3 การต่อสู้ระหว่างเทพีกาตยานีกับมหิงษาสูร ออกแบบท่าขึ้นลอยให้เทพีกาตยานีขึ้นไปยืนอยู่ด้านบนของต้นขาด้านซ้ายของมหิงษาสูร ส่วนมหิงษาสูรนั่งตั้งเข่าลงกับพื้น นอกจากนี้ยังมีกระบวนท่ารบก่อนและหลังการขึ้นลอย ทำให้เห็นกระบวนท่ารบ ซึ่งรวมท่าขึ้นลอยด้วยอย่างสมบูรณ์

คำสำคัญ : การสร้างสรรค์กระบวนท่ารบ ละครรำ กาตยานี

Abstract

The Creation article, titled “The Creation of The Battle Dance Choreography in the Katayani Dance Drama”, aimed to create a battle dance choreography used in the Katayani Dance Drama. The study was done using a literature review, collecting, observing and interviewing, analyzing data and proceeding with the creative process. The researcher also considered the arrangement of the different performance elements according to the traditional visual art principles and consulted Thai dance experts. Then, that information was used to create a battle dance choreography that consists of using weapons and kreun loy movements. According to the content in the story of Phra Umapang Prab Mahingsasoon, the story was divided into 3 acts, namely Act 1 - The Beast; Act 2 - The Avatar of the Goddess Uma; and Act 3 - Kill the Asura Ogre.

The results of the creation showed that the creation of the battle dance choreography and the kreun loy movements in this dance drama were performed in 2 acts, namely 1) Act 1 - the Battle between the God Indra and Mahingsasoon, where a kreun loy movement was designed for the God Indra to stand behind Mahingsasoon while the latter was kneeling on the ground; and 2) Act 3 - the Battle between the Goddess Katayani and Mahingsasoon

where a kreun loy movement was designed for the Goddess Katayani to stand on top of Mahingsaura's left thigh while the latter was sitting with the knees on the floor. There were also battle dance choreographies before and after the kreun loy movements. This performance has a full display of battle dance choreographies including kreun loy movements.

Keywords: The Creation of The Battle Dance Choreography, Dance Drama, Katayani Story

บทนำ

คัมภีร์นาฏยศาสตร์ ของภรตมุนี (แสง มนวิทูร, 2541, น. 279, 287) อธิบาย “นาฏยรส” ว่าคือสิ่งที่รับรู้ได้จากการดูละคร ทำให้เกิดความเบิกบานสำราญใจ รสจำแนกออกเป็น 8 อย่าง ได้แก่ ศฤงคารรส (รสคือเหตุให้เกิดความรัก) หาสยรส (รสคือเหตุให้เกิดการหัวเราะ) กรุณารส (รสคือการกรุณา) เราทรรส (รสคือความดุร้าย) วีรรส (รสคือความกล้า) ภยานกรส (รสคือความกลัว) พีภัตสรส (รสคือความเบื่อ) และอัทภุตรส (รสคือความอัศจรรย์ใจ)

การแสดงนาฏศิลป์ไทยทั้งโขนและละครนำเสนอเรื่องราวที่สอดแทรกรสต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น โดยเฉพาะวีรรสคือรสแห่งความกล้าหาญ ซึ่งในคัมภีร์นาฏยศาสตร์กล่าวว่าเกิดจากภาวะมุ่งมั่นในการต่อสู้ ดังปรากฏในการแสดงโขนและละคร เช่น การแสดงโขนเรื่องรามเกียรติ์ ตอนยกรบ มีการต่อสู้กันของตัวละคร 2 ฝ่าย คือฝ่ายพระรามพระลักษณ์และพลวานรกับฝ่ายทศกัณฐ์พร้อมไพร่พลยักษ์ การแสดงละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ ตอนพราหมณ์เกศสุริยงรบยักษ์กุมภณฑ์ การแสดงละครพันทางเรื่องราชาธิราช ตอนสมิงพระรามรบกามนี เป็นต้น การต่อสู้กันระหว่างตัวละคร 2 ฝ่ายนอกจากสร้างความสนุกสนานแล้ว ความสวยงามของกระบวนท่าเป็นสิ่งที่สร้างสุนทรียรสให้แก่ผู้ชมอย่างดียิ่ง

ในการสร้างสรรค์ละครรำเรื่องกาตยานี มีแนวคิดมาจากคัมภีร์วามนปุราณะ (Vamana-purana) และละครชุด (TV Series) เรื่อง “ทุรคา มหาเทวี” ซึ่งเป็นตำนานกำเนิดเทพี อวตารปางหนึ่งของพระอุมาเพื่อปราบมหิษาสูรซึ่งมีฤทธิ์อำนาจมาก ไม่ว่ามนุษย์หรือเทพใดก็ไม่อาจเอาชนะได้ คณะผู้สร้างสรรค์ได้นำเค้าโครงเรื่องมาใช้ในการประพันธ์บทละคร

โดยมีการปรับชื่อ “กาตยายนี” เป็น “กาตยานี” และ “มหิษาสูร” เป็น “มหิงษาสูร” เพื่อให้สะดวกแก่การออกเสียงในภาษาไทยและการขับร้อง เนื้อเรื่องแบ่งออกเป็น 3 องก์ ดังนี้

องก์ที่ 1 อสูรอหังการ์ กล่าวถึงมหิงษาสูรบำเพ็ญตบะที่เขามันทระ พระพรหมเสด็จลงมาประทานพรวิเศษให้ว่าไม่มีบุรุษเพศผู้ใดสามารถเอาชนะมหิงษาสูรได้ มหิงษาสูรจึงกำเริบฤทธิ์ขึ้นไปบุกรุกวิมานพระอินทร์ พระอินทร์ออกมาต่อสู้ก็ต้องพ่ายแพ้หลบหนีไป

องก์ที่ 2 พระอุมาอวตาร กล่าวถึงพระอินทร์ไปทูลฟ้องพระอิศวร พระอิศวรจึงให้พระอุมา ซึ่งเป็นสตรีเพศอวตารเป็นเทพีกาตยานีเพื่อไปปราบมหิงษาสูร

องก์ที่ 3 สังหารอสุรา กล่าวถึงมหิงษาสูรรุกรานสวรรค์จนไปพบเทพีกาตยานี มหิงษาสูรหลงใหลในความงามและพยายามเกี้ยวพาราสี แต่เทพีกาตยานีท้าให้มหิงษาสูรมาต่อสู้กัน มหิงษาสูรไม่สามารถต่อสู้ได้จึงแปลงกายเป็นอสูรควายเข้าไล่ขวิดเทพีกาตยานี สุดท้ายถูกเทพีกาตยานีสังหาร

เรื่องราวในองก์ที่ 1 มีการต่อสู้กันระหว่างพระอินทร์กับมหิงษาสูร และองก์ที่ 3 มีการต่อสู้กันระหว่างเทพีกาตยานีกับมหิงษาสูร คณะผู้สร้างสรรค์ได้สร้างสรรค์กระบวนท่ารบของตัวละครทั้งสองฝ่ายด้วยการศึกษาแนวคิดกระบวนท่ารบของ ไพฑูรย์ เข้มแข็ง (2537, น. 249) ซึ่งศึกษาเรื่องจารีตการฝึกหัด และการแสดงโขนของตัวพระราม มีสาระสำคัญว่า กระบวนท่ารบประกอบด้วยท่าต่อสู้ด้วยอาวุธและการขึ้นลอย โดยเฉพาะการขึ้นลอยเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและมีขั้นตอนมากมาย การสร้างสรรค์ท่าขึ้นลอยมิใช่ให้ตัวละครขึ้นไปยืนต่อตัวกันเท่านั้น แต่ต้องทำท่าทางอย่างที่วางรูปแบบให้สวยงาม อีกทั้งต้องคิดถึงกระบวนท่าทั้งก่อนและหลังการขึ้นลอยอีกด้วย การขึ้นลอยนั้นเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของการรบ ดังนั้นการเข้าออกของตัวละครจึงเป็นสิ่งสำคัญซึ่งจะต้องให้สอดคล้องกลมกลืนกันทั้งเมื่อจะเข้ารบขึ้นลอยและออกหลังลงจากลอยแล้ว

นอกจากนี้ เฉลิมชัย ภิรมย์รักษ์ (2561) ซึ่งศึกษาเรื่องการขึ้นลอยในการแสดงโขน กล่าวว่า การขึ้นลอยในการแสดงโขนเป็นกระบวนการที่สำคัญอย่างยิ่ง ผู้แสดงทั้งตัวพระ ตัวยักษ์ ตัวลิง และตัวนาง ได้แสดงความสามารถในการต่อตัวและแสดงท่าทางด้านนาฏศิลป์ไทย โดยผู้แสดงดังกล่าวต้องมีความรู้ ทักษะและความชำนาญในการทรงตัว การถ่ายน้ำหนัก และการจัดวางโครงสร้างท่ารำตามรูปแบบนาฏศิลป์ไทย

คณะผู้สร้างสรรค์จึงสนใจนำเนื้อเรื่องของละครรำเรื่องกาตยานีที่ได้สร้างสรรค์ขึ้นมาออกแบบกระบวนท่ารบของตัวละครในเรื่อง โดยใช้หลักการของกระบวนท่ารบตามแนวคิดของ ไพฑูรย์ เข้มแข็ง และเฉลิมชัย ภิรมย์รักษ์ มาเป็นแนวคิดในการสร้างสรรค์กระบวนท่ารบ ซึ่งประกอบด้วยท่าต่อสู้ด้วยอาวุธและท่าขึ้นลอย ซึ่งเป็นการพัฒนาและต่อยอดองค์ความรู้ด้านนาฏศิลป์ไทย

วัตถุประสงค์

เพื่อสร้างสรรค์กระบวนท่ารบในการแสดงละครรำเรื่องกาตยานี

กระบวนการสร้างสรรค์

จากการศึกษาข้อมูลเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับการสร้างสรรค์กระบวนท่ารบ คณะผู้สร้างสรรค์วิเคราะห์ข้อมูลแล้วนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการสร้างสรรค์กระบวนท่ารบในการแสดงละครรำเรื่องกาตยานี ดังนี้

1. การกำหนดกรอบแนวคิด

ละครรำเรื่องกาตยานีมีรูปแบบการแสดงแบบละครรำ กระบวนการสู้รบมีอยู่ในการแสดง 2 องก์ ได้แก่องก์ที่ 1 อสูรอหังการ์ เนื้อหาว่าด้วยอสูรร้ายบำเพ็ญตบะเพื่อขอพรจากเทพเจ้า เมื่อได้รับพรวิเศษแล้วเหิมเกริมขึ้นไปบุกรุกวิมานพระอินทร์ พระอินทร์รบกับมหิงษาสูร แต่สู้ไม่ได้จึงหนีไป และองก์ที่ 3 สังหารอสุรา เนื้อหาว่าด้วยการปราบอสูรร้ายของเทพีกาตยานี เทพีกาตยานีท้าให้มหิงษาสูรมาต่อสู้กัน

จากการกำหนดโครงเรื่องทั้ง 2 องก์ที่มีบทบาทการต่อสู้กัน คณะผู้สร้างสรรค์จึงกำหนดกรอบแนวคิดให้มีกระบวนท่ารบในการแสดงองก์ที่ 1 การต่อสู้กันระหว่างพระอินทร์กับมหิงษาสูร และองก์ที่ 3 การต่อสู้กันระหว่างเทพีกาตยานีกับมหิงษาสูร

2. การคัดเลือกผู้แสดง

การแสดงละครรำเรื่องกาตยานีในองก์ที่ 1 และองก์ที่ 3 คณะผู้สร้างสรรค์กำหนดผู้แสดงเป็นเพศชายทั้ง 2 องก์ โดยคัดเลือกผู้ที่มีความรู้ทางด้านนาฏศิลป์ไทย มีทักษะและ

ประสบการณ์การแสดงโขน ละคร เพื่อให้ได้ผู้แสดงที่มีความแข็งแรง สามารถแสดงกระบวนท่าใช้อาวุธและท่าขึ้นลอยได้อย่างกระฉับกระเฉงและสวยงามตามรูปแบบนาฏศิลป์ไทย

3. การบรรจุเพลง

เพลงที่ใช้ในการแสดงช่วงต่อสู้กันในองก์ที่ 1 และองก์ที่ 3 คือ เพลงหน้าพาทย์ “เชิด” ทั้งนี้จากการศึกษาข้อมูลในหนังสือเรื่องสารานุกรมเพลงไทย ของ ณรงค์ชัย ปิฎกรัชต์ (2557, น. 211) กล่าวว่า เพลงเชิด เป็นเพลงหน้าพาทย์ทำนองหนึ่ง สำหรับประกอบการแสดงโขน ละคร ในโอกาสที่ตัวละครเดินทางไปมาอย่างรีบร้อน หรือประกอบกิริยาการเดินทางระยะไกล การต่อสู้ การยกทัพ หรือการยกทัพจับศึก และปรึกษากับ นายภวัต จันทร์ดารักษ์ ศิลปินอิสระ ซึ่งมีประสบการณ์การประพันธ์บทละครรำ และการขับร้องประกอบการแสดงโขน ละคร ไม่น้อยกว่า 10 ปี เป็นผู้บรรจุเพลง

4. ดนตรีประกอบการแสดง

แนวคิดการใช้ดนตรีประกอบการแสดงมาจากการแสดงละครรำของไทย คือ การใช้เครื่องดนตรีหลักคล้ายกับวงปี่พาทย์เครื่องห้า ประกอบด้วย ระนาดเอก ตะโพน กลองทัด ฆ้องวงใหญ่ ฉิ่ง และฉาบ นอกจากนี้มีการผสมผสานเสียงเป่าสังข์ในช่วงท้ายของการแสดงเพื่อสร้างความเข้มขลังและมีกลิ่นไอของฮินดู

5. การสร้างสรรค์กระบวนท่ารบและท่าขึ้นลอย

คณะผู้สร้างสรรค์ใช้แนวคิดการสร้างสรรค์กระบวนท่ารบของ ไพฑูรย์ เข้มแข็ง ที่ศึกษาเรื่องจารีตการฝึกหัด และการแสดงโขนของตัวพระราม และเฉลิมชัย ภิรมย์รักษ์ ที่ศึกษาเรื่องการขึ้นลอยในการแสดงโขน มาเป็นแนวคิดในการสร้างสรรค์กระบวนท่า อีกทั้งการปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุลชาติ อรัณยะนาค ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ในการออกแบบกระบวนท่าใช้อาวุธและท่าขึ้นลอยในการต่อสู้กันระหว่างเทพีกาตยานีและมหิงษาสูร จากนั้นจึงได้ทดลองออกแบบกระบวนท่าดังนี้

5.1 การทดลองปฏิบัติกระบวนท่ารบ ครั้งที่ 1

คณะผู้สร้างสรรค์นัดหมายผู้แสดงที่ต้องมีบทบาทร่วมกัน เช่น ฉากรบระหว่างพระอินทร์กับมหิงษาสูร ฉากรบระหว่างเทพีกาตยานีกับมหิงษาสูรมาซ้อมกระบวนท่ารบร่วมกัน

เพื่อสร้างความเชื่อมโยง สอดคล้องระหว่างกระบวนท่ารำของตัวละครที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กัน โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิด้านนาฏศิลป์ไทย อาจารย์รัจนา พวงประยงค์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย-ละคร) พ.ศ. 2554 มาร่วมพิจารณาและให้ข้อเสนอแนะกับคณะผู้สร้างสรรค์และผู้แสดงในครั้งนี้

ภาพที่ 1 การทดลองปฏิบัติกระบวนท่ารบระหว่างพระอินทร์กับมหิงษาสูร

ที่มา : คณะผู้สร้างสรรค์

ภาพที่ 2 การทดลองปฏิบัติกระบวนท่ารบระหว่างเทพีกาตยานีกับมหิงษาสูร

ที่มา : คณะผู้สร้างสรรค์

จากการทดลองปฏิบัติกระบวนท่าใช้อาวุธและท่าขึ้นลอย โดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านนาฏศิลป์ไทย 2 คน ได้ตั้งข้อสังเกตว่ากระบวนท่ารบยังดูธรรมดาคล้ายกับการแสดงละครพันทาง เรื่องราชาธิราชตอนสมิงพระรามรบกามนี โดยให้ข้อเสนอแนะในการปรับเปลี่ยนกระบวนท่ารบใหม่

5.2 การทดลองปฏิบัติกระบวนท่ารบ ครั้งที่ 2

ในครั้งนี้เป็นการปรับแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิด้านนาฏศิลป์ไทย ทั้ง 2 ท่าน โดยมีการปรับกระบวนท่ารบใหม่ ได้แก่ กระบวนท่ารบระหว่างพระอินทร์กับมหิงษาสูร และกระบวนท่ารบเทพีกาตยานีกับมหิงษาสูร โดยได้รับความอนุเคราะห์จากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จุลชาติ อรัณยะนาค ช่วยปรับกระบวนท่ารบให้กระชับมากขึ้น สร้างสรรค์กระบวนท่าขึ้นลอยใหม่ เพิ่มการหยอกล้อของมหิงษาสูรเมื่อรบกับกาตยานีเข้าไป ดังภาพ

ภาพที่ 3 การปรับกระบวนท่าขึ้นลอยระหว่างพระอินทร์กับมหิงษาสูร
ที่มา : คณะผู้สร้างสรรค์

ภาพที่ 4 การปรับกระบวนท่าใช้อาวุธระหว่างพระอินทร์กับมหิงษาสูร
ที่มา : คณะผู้สร้างสรรค์

ภาพที่ 5 การปรับกระบวนท่าใช้อาวุธระหว่างเทพีกาตยานีกับมหิงษาสูร

ที่มา : คณะผู้สร้างสรรค์

ภาพที่ 6 การปรับกระบวนท่าขึ้นลอยระหว่างเทพีกาตยานีกับมหิงษาสูร

ที่มา : คณะผู้สร้างสรรค์

5.3 การทดลองปฏิบัติกระบวนท่ารบ ครั้งที่ 3

ครั้งนี้เป็นการทดลองปฏิบัติกระบวนท่ารบร่วมกันของผู้แสดงกับอุปกรณ์ประกอบการแสดง ดนตรี แสง สี และสถานที่จริง เพื่อให้ผู้แสดงได้ทราบถึงจังหวะการเข้าออก ความสอดคล้องกลมกลืนของกระบวนท่ารบของแต่ละคน เมื่อมารวมกันแล้วสอดคล้องกันหรือไม่ อีกทั้งเพื่อดูความเหมาะสมของการใช้พื้นที่เวที นอกจากนี้ยังทดลองให้ผู้แสดงบางคนสวมใส่เครื่องแต่งกายเพื่อดูความคล่องตัวในขณะแสดง ดังภาพ

ภาพที่ 7 การทดลองซ้อมท่ารบกับองค์ประกอบอื่น ๆ

ที่มา : คณะผู้สร้างสรรค์

ผลการสร้างสรรค์

จากการศึกษาข้อมูลเอกสารและการปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิเกี่ยวกับการสร้างสรรค์กระบวนท่ารบในการแสดงละครรำเรื่องกาตยานี ในการแสดงองก์ที่ 1 การต่อสู้กันระหว่างพระอินทร์กับมหิงษาสูร และองก์ที่ 3 การต่อสู้กันระหว่างเทพีกาตยานีกับมหิงษาสูร ผลการสร้างสรรค์กระบวนท่ารบในการแสดงละครรำมีกระบวนท่าขึ้นลอย 2 ครั้ง ดังนี้

1. พระอินทร์กับมหิงษาสูร

กระบวนท่ารบในองก์ที่ 1 นี้อยู่ในตอนที่มหิงษาสูรขึ้นมารุกรานสวรรค์แล้วเกิดการต่อสู้กันระหว่างพระอินทร์กับมหิงษาสูร โดยกระบวนท่าขึ้นลอยออกแบบให้พระอินทร์ขึ้นไปยืนอยู่ด้านหลังของมหิงษาสูร ส่วนมหิงษาสูรนั่งตั้งเข่าลงกับพื้น ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 กระบวนท่าใช้อาวุธและท่าขึ้นลอยระหว่างพระอินทร์กับมหิงษาสูร

ที่	การปฏิบัติกระบวนท่า	คำอธิบาย
1		**พระอินทร์** ยืนเท้าขวาก้าวหน้า มือขวาถือพระขรรค์ระดับวงกลาง มือซ้ายตั้งวงบนหน้ามองมหิงษาสูร (ท่าฉายอาวุธ) **มหิงษาสูร** ยืนเท้าขวาก้าวหน้า มือทั้งสองถือทวนหน้ามองพระอินทร์ (ท่าฉายอาวุธ)

ตารางที่ 1 กระบวนท่าใช้อาวุธและท่าขึ้นลอยระหว่างพระอินทร์กับมหิงษาสูร (ต่อ)

ที่	การปฏิบัติกระบวนท่า	คำอธิบาย
2		หลังจากทำท่าฉายอาวุธแล้ว ทั้งสองฝ่ายเข้ารบกันด้วยการตีอาวุธ **พระอินทร์** ยืนหันหน้าออกหน้าเวที มือขวาตีอาวุธด้านบน 2 ครั้ง มือซ้ายตั้งวงบน **มหิงษาสูร** ยืนหันหลัง มือขวาตีอาวุธด้านบน 2 ครั้ง มือซ้ายตั้งวงบน
3		**พระอินทร์** สลับที่กับมหิงษาสูร ยืนหันหลัง มือขวาตีอาวุธด้านล่าง 2 ครั้ง มือซ้ายตั้งวงบน **มหิงษาสูร** สลับที่กับพระอินทร์ ยืนหันหน้าออกหน้าเวที มือขวาตีอาวุธด้านล่าง 2 ครั้ง มือซ้ายตั้งวงบน
4		**พระอินทร์** ยืนเท้าขวาเป็นหลัก เท้าซ้ายยกขึ้นเหยียบบนหน้าขาซ้ายของมหิงษาสูร มือขวาถือพระขรรค์ระดับวงบน มือซ้ายจับที่ปลายทวนของมหิงษาสูร ศีรษะเอียงขวาหน้ามองมหิงษาสูร **มหิงษาสูร** นั่งตั้งเข่าซ้าย มือขวาถือทวนระดับวงล่าง มือขวายันที่รักแร้ของพระอินทร์ แขนตึง ศีรษะเอียงขวาหน้ามองพระอินทร์
5		**พระอินทร์** หลังจากทำท่ารบแล้ว พระอินทร์หมุนตัวออกทางด้านขวาแล้ววิ่งเข้าหามหิงษาสูร มือขวาใช้พระขรรค์ตีที่ปลายทวน **มหิงษาสูร** หลังจากทำท่ารบแล้ว มหิงษาสูรกลับตัวมาทางซ้ายมือ นั่งตั้งเข่าขวา มือทั้งสองถือทวนแทงไปที่พระอินทร์
6		**พระอินทร์** เท้าขวาเหยียบที่ต้นขาขวาของมหิงษาสูร เท้าซ้ายยืนเป็นหลัก มือขวาถือพระขรรค์เอาปลายลง มือซ้ายจับที่ไหล่ขวาของมหิงษาสูร **มหิงษาสูร** นั่งตั้งเข่าขวา มือขวาจับที่ด้ามทวนแล้วเหวี่ยงปลายทวนมามือซ้าย

ตารางที่ 1 กระบวนท่าใช้อาวุธและท่าขึ้นลอยระหว่างพระอินทร์กับมหิงษาสูร (ต่อ)

ที่	การปฏิบัติกระบวนท่า	คำอธิบาย
7		**พระอินทร์** เท้าขวาเหยียบที่ต้นขาขวา เท้าซ้ายเหยียบบนไหล่ซ้ายของมหิงษาสูร มือขวาถือพระขรรค์เอาปลายลงระดับวงบน มือซ้ายตั้งมือระดับเข่าซ้าย หน้ามองทางซ้าย (ท่าขึ้นลอยพิเศษ) **มหิงษาสูร** นั่งตั้งเข่าขวา มือขวาจับที่ปลายด้ามทวน มือซ้ายจับกลางด้ามทวน หน้ามองทางซ้าย (ท่าขึ้นลอยพิเศษ)
8		**พระอินทร์** หลังจากทำท่าขึ้นลอยพิเศษแล้ว พระอินทร์หมุนตัวออกทางด้านขวา มือขวาตีอาวุธด้านล่าง 1 ครั้ง **มหิง ษาสูร** หลังจากทำท่าขึ้นลอยพิเศษแล้ว มหิงษาสูรหมุนตัวมาทางซ้ายมือ มือขวาตีอาวุธด้านล่าง 1 ครั้ง
9		**พระอินทร์** ยืนเท้าขวาก้าวข้าง มือขวาถือพระขรรค์ระดับวงบน มือซ้ายจีบหงายชายพก ศีรษะเอียงซ้าย หน้ามองมหิงษาสูร (ท่าออก) **มหิงษาสูร** ยืนขาทั้งสองตั้งเหลี่ยม มือทั้งสองข้างอ ยู่ในระดับวงล่าง หน้ามองพระอินทร์ (ท่าออก)

ที่มา : คณะผู้สร้างสรรค์

2. เทพีกาตยานีกับมหิงษาสูร

กระบวนท่ารบในองก์ที่ 3 นี้อยู่ในตอนที่เทพีกาตยานีมาปราบมหิงษาสูร จึงเกิดการต่อสู้กันระหว่างเทพีกาตยานีกับมหิงษาสูร โดยกระบวนท่าขึ้นลอยออกแบบให้เทพีกาตยานีขึ้นไปยืนอยู่ด้านบนของต้นขาด้านซ้ายของมหิงษาสูร ส่วนมหิงษาสูรนั่งตั้งเข่าลงกับพื้น ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 กระบวนท่าใช้อาวุธและท่าขึ้นลอยระหว่างเทพีกาตยานีกับมหิงษาสูร

ที่	การปฏิบัติกระบวนท่า	คำอธิบาย
1		**กาตยานี** ยืนเท้าขวาก้าวข้าง มือขวาจับที่ปลายด้ามตรีศูล โดยใช้นิ้วหัวแม่มือกดด้ามตรีศูลไว้ในอุ้งมือ แขนตึงส่งไปข้างลำตัวขวา มือซ้ายจับบริเวณต่อจากปลายตรีศูล โดยใช้นิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้คีบต่อจากปลายตรีศูล ไขว้มือมาทางข้างลำตัวขวา เอียงศีรษะและกดไหล่ขวา (ท่าฉายอาวุธ) **มหิงษาสูร** ยืนเท้าขวาก้าวข้าง มือขวาจับที่ปลายด้ามทวน โดยใช้นิ้วหัวแม่มือกดด้ามทวนไว้ในอุ้งมือ แขนตึงส่งไปข้างลำตัวขวา มือซ้ายจับบริเวณต่อจากปลายทวน โดยใช้นิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้คีบต่อจากปลายทวน ไขว้มือมาทางข้างลำตัวขวา เอียงศีรษะและกดไหล่ขวา (ท่าฉายอาวุธ)
2		หลังจากทำท่าฉายพระอาวุธแล้ว ทั้งสองฝ่ายเข้ารบกันด้วยการตีอาวุธ **กาตยานี** ยืนหันหลัง มือทั้งสองข้างถือตรีศูลแทงมาทางข้างลำ ตัวขวา 1 ครั้ง ศีรษะหันมาทางด้านขวาหน้ามองออกหน้าเวที **มหิงษาสูร** ยืนหันหน้า มือทั้งสองข้างถือทวนแทงมาทางข้างลำตัวขวา 1 ครั้ง ศีรษะหันมาทางด้านขวาหน้ามองออกหลังเวที
3		**กาตยานี** ยืนหันหลัง มือทั้งสองข้างถือตรีศูลแทงมาทางข้างลำตัวซ้าย 1 ครั้ง ศีรษะหันมาทางด้านซ้ายหน้ามองออกหน้าเวที **มหิงษาสูร** ยืนหันหน้า มือทั้งสองข้างถือทวนแทงมาทางข้างลำตัวซ้าย 1 ครั้ง ศีรษะหันมาทางด้านซ้ายหน้ามองออกหลังเวที
4		**กาตยานี** ยืนหันหน้า เท้าขวาพาดเกี่ยวที่หน้าขาซ้ายของมหิงษาสูร เท้าซ้ายยืนเป็นหลัก มือขวากำที่บริเวณต่อจากปลายตรีศูล ระดับวงกลาง มือซ้ายจับปลายด้ามตรีศูล โดยใช้นิ้วหัวแม่มือกดด้ามตรีศูลไว้ในอุ้งมือ ศีรษะเอียงขวา กดไหล่ขวา หน้ามองทางขวา **มหิงษาสูร** ยืนขาทั้งสองตั้งเหลี่ยม มือขวาคว่ำมือกำที่บริเวณต่อจากปลายทวน มือซ้ายหงายมือกำที่ปลายด้ามทวน ศีรษะเอียงซ้าย หน้ามองทางขวา

ตารางที่ 2 กระบวนท่าใช้อาวุธและท่าขึ้นลอยระหว่างเทพีกาตยานีกับมหิงษาสูร (ต่อ)

ที่	การปฏิบัติกระบวนท่า	คำอธิบาย
5		**กาตยานี** ยืนหันหน้า มือทั้งสองถือตรีศูลแล้วงัดที่ปลายทวนของมหิงษาสูรให้มาทางด้านขวา **มหิงษาสูร** ยืนหันหลังา มือทั้งสองถือทวนแล้วเหวี่ยงปลาย ทวนมาทางด้านซ้าย
6		**กาตยานี** ยืนย่อเข่า มือทั้งสองถือตรีศูลกดน้ำหนักลงที่ปลายทวนของมหิงษาสูร **มหิงษาสูร** ยืนย่อเข่า มือทั้งสองถือทวนพยายามยกปลายทวนขึ้น
7		**กาตยานี** วิ่งสืบเท้ามาทางด้านขวามือ มือทั้งสองถือตรีศูล ใช้ปลายตรีศูลตีอาวุธทั้งด้านบนและด้านล่าง (ท่าเลาะ) **มหิงษาสูร** วิ่งสืบเท้ามาทางด้านขวามือ มือทั้งสองถือทวน ใช้ปลายทวนตีอาวุธทั้งด้านบนและด้านล่าง (ท่าเลาะ)
8		**กาตยานี** เท้าซ้ายเหยียบที่เหนือเข่าขวาของมหิงษาสูร เท้าขวายืนเป็นหลัก มือขวาถือตรีศูลเอาปลายลง มือซ้ายจับที่ต่อปลายทวนของมหิงษาสูร **มหิงษาสูร** นั่งตั้งเข่าซ้าย มือขวาจับที่ด้ามทวน โดยให้ทวนตั้งกับพื้น มือขวาจับที่ช่วงเอวของกาตยานี
9		**กาตยานี** เท้าซ้ายขึ้นเหยียบที่เหนือเข่าขวาของมหิงษาสูร เท้าขวากระดกหลัง มือขวาถือตรีศูลเอาปลายลง มือซ้ายจับที่ต่อปลายทวนของมหิงษาสูร ศีรษะเอียงซ้าย หน้ามองมหิงษาสูร **มหิงษาสูร** นั่งตั้งเข่าซ้าย มือขวาจับที่ด้ามทวน โดยให้ทวนตั้งกับพื้น มือขวาจับที่ช่วงเอวของกาตยานีแล้วยกขึ้น ศีษะเอียงขวา หน้ามองกาตยานี

ตารางที่ 2 กระบวนท่าใช้อาวุธและท่าขึ้นลอยระหว่างเทพีกาตยานีกับมหิงษาสูร (ต่อ)

ที่	การปฏิบัติกระบวนท่า	คำอธิบาย
10		**กาตยานี** ยืนเท้าขวาก้าวข้าง มือขวากำที่ปลายด้ามตรีศูล มือซ้ายจับบริเวณต่อจากปลายตรีศูล โดยใช้นิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้คีบต่อจากปลายตรีศูล (ท่าออก) **มหิงษาสูร** นั่งตั้งเข่าขวา มือขวาชี้มือ แขนตึง มือขวาลงวง ศีษะเอียงซ้าย หน้ามองกาตยานี

ที่มา : คณะผู้สร้างสรรค์

สรุปและอภิปรายผล

การสร้างสรรค์กระบวนท่ารบ 2 ครั้งในการแสดงละครรำเรื่องกาตยานี ปรากฏในการแสดงองก์ที่ 1 การต่อสู้กันระหว่างพระอินทร์กับมหิงษาสูร และองก์ที่ 3 การต่อสู้กันระหว่างเทพีกาตยานีกับมหิงษาสูร มีกระบวนท่ารบทั้งก่อนและหลังการขึ้นลอย โดยต้องคำนึงถึงการเข้าหากัน การแยกออกจากกันด้วยกระบวนการรบและท่าขึ้นลอยที่ต้องเหมาะสม สวยงาม และกลมกลืนอีกด้วย

การสร้างสรรค์กระบวนท่ารบ 2 ครั้ง ในการแสดงละครรำเรื่องกาตยานี ได้แก่ 1) การต่อสู้กันระหว่างพระอินทร์กับมหิงษาสูร โดยกระบวนท่าขึ้นลอยออกแบบให้พระอินทร์ขึ้นไปยืนอยู่ด้านหลังของมหิงษาสูร ส่วนมหิงษาสูรนั่งตั้งเข่าลงกับพื้น และ 2) การต่อสู้กันระหว่างเทพีกาตยานีกับมหิงษาสูร โดยกระบวนท่าขึ้นลอยออกแบบให้เทพีกาตยานีขึ้นไปยืนอยู่ด้านบนของต้นขาด้านซ้ายของมหิงษาสูร ส่วนมหิงษาสูรนั่งตั้งเข่าลงกับพื้น คณะผู้สร้างสรรค์ได้นำแนวคิดของ ไพฑูรย์ เข้มแข็ง และเฉลิมชัย ภิรมย์รักษ์ ประกอบกับความรู้พื้นฐานจากการแสดงโขน ละครที่มีกระบวนท่าใช้อาวุธและท่าขึ้นลอยมาเป็นแนวคิดในการสร้างสรรค์ โดยให้ผู้แสดงฝ่ายหนึ่งขึ้นลอยด้วยการยืน ส่วนผู้แสดงอีกฝ่ายนั่งตั้งเข่ากับพื้น โดยคำนึงถึงหลักทัศนศิลป์ ความมีเอกภาพ และความสมดุล ดังที่ สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2547, น. 243) กล่าวว่า ความสมดุลในการจัดองค์ประกอบทัศนศิลป์แบบชนิดสองข้างไม่เหมือนกัน คือ การจัดองค์ประกอบ 2 ข้าง ของแกนแตกต่างกัน แต่เมื่อดูแล้วมีแรงดึงดูดความสนใจของผู้ชมเท่ากันทั้งสองด้าน อีกทั้ง เฉลิมชัย ภิรมย์รักษ์ (2561, น. 200) ศึกษาเรื่อง

การขึ้นลอยในการแสดงโขน กล่าวว่า การขึ้นลอยในการแสดงโขน กล่าวว่า กระบวนท่ารบส่วนใหญ่จะเป็นท่าจากความรู้พื้นฐานแบบเดิมหรือลักษณะการใช้มือซึ่งมีปรากฏในท่าแม่บทหรือแม่ท่าที่โบราณาจารย์ได้ประดิษฐ์ขึ้นและยึดถือปฏิบัติกันมา อีกทั้งมีการเพิ่มเติมการจัดวางองค์ประกอบของภาพที่ปรากฏให้มีความสมดุลตามรูปแบบเรขาคณิตเป็นหลัก เช่น รูปสามเหลี่ยม เส้นขนาน เส้นตรง มุมฉาก เพื่อให้เกิดการถ่ายเทน้ำหนักสร้างความสมดุลของอวัยวะทั้งตัวละครที่ขึ้นลอยและตัวละครที่รับลอย

การสร้างสรรค์กระบวนท่ารบครั้งนี้ คณะผู้สร้างสรรค์ยังคำนึงถึงการเข้าออกของผู้แสดงให้มีปฏิสัมพันธ์กันทั้งก่อนและหลังการขึ้นลอย โดยกำหนดให้ผู้แสดงทั้งสองฝ่ายมีการปะทะอาวุธกัน 1 ครั้ง ก่อนเคลื่อนไหวเข้ามาขึ้นลอย และหลังลงจากการขึ้นลอยแล้วให้ปะทะอาวุธกันอีก 1 ครั้ง เพื่อแสดงให้เห็นถึงความมีปฏิสัมพันธ์กันของตัวละคร หลังจากนั้นผู้แสดงทั้งสองฝ่ายจะออกไปตั้งท่านิ่งคนละข้างของเวที สอดคล้องกับ ไพฑูรย์ เข้มแข็ง (2537, น. 249) ศึกษาเรื่องจารีตการฝึกหัดและการแสดงโขนของตัวพระราม กล่าวว่า การขึ้นลอยเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของการรบ ดังนั้นการเข้าออกของตัวละครทั้งสองฝ่ายเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ควรคำนึงถึงความสอดคล้องสัมพันธ์กัน และความกลมกลืนเมื่อจะเข้ารบขึ้นลอย และลงจากลอยแล้วจะต้องออกอย่างไร

ข้อเสนอแนะ

กระบวนท่ารบซึ่งประกอบด้วยท่าใช้อาวุธและท่าขึ้นลอยในครั้งนี้เป็นการสร้างสรรค์รูปแบบหนึ่ง หากมีผู้สนใจนำกระบวนดังกล่าวไปเป็นแนวคิดในการสร้างสรรค์กระบวนท่ารบในการแสดงละครสร้างสรรค์อื่น ๆ จะเป็นการพัฒนาและต่อยอดความรู้ในวงวิชาการนาฏศิลป์ให้ก้าวไกลต่อไป

รายการอ้างอิง

เฉลิมชัย ภิรมย์รักษ์. (2561). **การขึ้นลอยในการแสดงโขน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต ภาควิชานาฏยศิลป์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ณรงค์ชัย ปิฏกรัชต์. (2557). สารานุกรมเพลงไทย. นครปฐม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหิดล.

ไพฑูรย์ เข้มแข็ง. (2537). **จารีตการฝึกหัด และการแสดงโขนของตัวพระราม**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชานาฏยศิลป์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภรตมุนี. (2541). **นาฏยศาสตร์.** (แสง มนวิทูร, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2547). **หลักการแสดงนาฏยศิลป์ปริทรรศน์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

จุลชาติ อรัณยะนาค. (2564, 28 สิงหาคม). รองอธิการบดี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์. สัมภาษณ์.

ภวัต จันทร์ดารักษ์. (2564, 17 กรกฎาคม). ศิลปินอิสระซึ่งมีประสบการณ์การประพันธ์บทละครรำ และการขับร้องประกอบการแสดงโขน-ละคร. สัมภาษณ์.

รัจนา พวงประยงค์. (2564, 2 สิงหาคม). ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย-ละคร) พ.ศ. 2554. สัมภาษณ์.